لومړی برخه

فلکلور   (Folklore)

د خلکو ټولنیز ژوند او د ژوندانه طرز او دود ته فولکلور وایي. [1]همدارنگه فلکلور ته په بېلوبېلو ژبوکي د فرهنگ عامه ، خلک پېژندنه ، دانش عوام ، خلقیات ، اوهم د اساطیر او مېتولوژی نومونه ورکړل شوي دي . چې هریو د خلک پېژندني او د خلکو د فرهنگ معنی ورکوي .

سربېره پر دې بنایي یادونه وشي،چې ((فلکلور)) یوه انگلیسي جمله ده ، چې د (خلک) او (لور) څخه جوړه شوې (خلک) د خلکو او عوامو معنی ورکوي او (لور) د علم او پېژندنې په معنی راغلی دی ، چې په مجموعي توگه دنیکونو عقایدو د اجداوو رسمونه او ددوی دعقایدو او د همدې رسمونو دڅېړنې معنی هم ورکوي .

مېتولوژي او روایات ټول له عامیانه افکارو څخه راغلی ، چې ددوی دعقاېدوغوښتنو او تعبیرونو ممثل دی . په دې افکارو، روایاتو ، او افسانوکې په غالب گومان بهرنی او نه تاکونکی او طبیعی عنا صرو خواوې ستره برخه لري . چې د شخصي عناصرو او افرادو په قالب کې را مینځ ته شوې او هغه څه چې په دې اساطیر (مېتولوژی) او فلکلور کې د زیاتې پاملرنې وړ دي هغه د فولکلور سمبولیکي خواوی او د اتلا نو پټ او مرموز کارونه دي . له دی اساطیرو او افسانو څخه د مړو ا[illegible] ورو [illegible] پلي قو[illegible] شکر[illegible] او څ[illegible] حقیقه [illegible]

Ketabton.com

په اصطلا ح کې فلکلور : دخلکو او ولسونو عنعنو او عقیدو پېژندنې علم دی .

د فلکلور یا اولسي ادب پیدایښت :

---

[1] فضل میر خټک ، ففبلیات ((ادبي اصطلا حات)) پېښور اکیډمي (۱۹۹۹) کال ۳۱٦ مخ

ketabton.com - The Digital Library

دفلکلور دپیدایښت او منځ ته راتګ په برخه ښايي ووايو چې : هغه وخت چې بشر د لومړي ځل له پاره د طبیعت له مشا هدو سره مخامخ شو نو ددې مو جوداتو او اشیاوو په مقابل کې چوپ او غلی پاتې نه شو او دخپل فکر د ډول سره سم يې څېړنه پکې وکړه. له هغې ورځې راهیسې چې انسان دوجود په ډګر کې قدم ایښی دی تل يې زيار ایستلی ، چې د اشیاوو او موجوداتو حقايق او ريښې ځانته معلومې کړې نو ځکه له هر څه سره چې مخا مخ شوی فکر او غور يې په کې کړی ، څو يې يوه نتيجه لا س ته راوړي او دخپلې پلټنې دحل دتسکين له پاره يې دهر نا معلوم دمعلومولوپه غرض منډې را منډې کړي دي او د خپل محدود فکر له غوښتنې سره سم يې تر يوه حده د خپل ځان قناعت حاصل کړی او څرنګه چې دې په هغه وخت کې دخپل ژوند لومړني پړاوونه يې وهلي او فکري وده يې تر دې حده نه ده رسېدلې ، چې دپيداښت ټول ارونه او معماوې حل کړي او نه يې دومره تجربه درلوده چې دخپلو تجروبو حاصل دخپلې لا رې ډيوه وګرځوي او دهغې په رڼا کې خپلوڅېړنوته دوام ورکړي نو په يو ډول خيالبافيو او موهماتو يې لاس پورې کړ او د هر څه له پاره يې اندې علت او دليل وټا که چې همدادليلونه او علتونه ورو، ورو درواياتو ، داستانونو ، عقايدو او افکارو په شکل واوښتل او فلکلور يې منځته راوړ.

فلکلور له لومړي ځل څخه سينه په سينه دداستان ، کيسي ، فکاهي ، متلونو او انګېرنو په شکل په منظوم اوپه غيرمنظوم ډول خو په شفاهي تو ګه تردې دمه رارسېدلی .

فلکلور ي کيسي ، داستانونه او روايات بايد ونه ږل شي که څه هم دزماني په کړلېچونوکې اوښتي رااوښتي خپل ابتدايي شکل يې له لاسه ورکړی دی . خو بيا هم يو لړ تاريخي وقايع اود ملتونو دپېژندګلوئ ډير رازونه په کې پټ دي . مېتولوژئ خپل قدر ښودلی او يو لړ تاريخي او د بشر پېژندني پرابلمونه يې حل کړي دي .

خلکو په خپلو فلکلوريکو اثارو کې هغه هنري څېرې ښودلي دي ، چې په خلق کيدوکې يې له عقل ، ابتکار ، فکر اواحساس څخه کار اخستل شوی دی . لنډه داچې مونږ هغه وخت دمبارزو انسانانوپه تاريخ پو هېدلی شو چې دفلکلور په هکله کره او پوره معلومات ولرو.

ketabton.com - The Digital Library

داولسي ادبیاتو ا همیت :

اولس هغه چینه ده چې ژوندترې را تو‌کیږی . اوژوند د انساني فطرت د بېلا بېلو انځورونو هنداره ده فلکلور هغه ستره کلتوري پانگه ده چې ملت په معنوي لحاز ژوندی ساتي . دیو ملت فلکلور دهغې ملت ، فرهنگ ، ژبه عنعنه ، او اسا طیري پدیدې ژوندۍ ساتي چې همدغه پورتنۍ پدیدي دملت روح گڼل کیږي .

دپښتو اولسي ادبیاتو ځانگړنې :

۱_ پښتو اولسي منظوم ادب دعربي عروضو او ، او اوزانو تابع نه دی ، خپل ملي ، اولسي وزنونه لري په سېلاب او هجاد شنني وړدي .

۲_ اولسي ادبیات دموضوع له کبله داولسي توب اوکلیوالي ټولنېزو، اقتصادي ، سیاسي او کلتوري اړیکوڅرگندونکي دي .

۳_ ژبه یې ساده ، سوچه او دخلکو یا اولس له ورځنۍ محاورې سره برابره ده .

۴_ ډېره مبالغه او غیر له حقیقته پکې بل شی نه لیدل کیږي .

۵_ افسانوي رنگ یې تربیوي اړخ لري ، نه ویرونکی .

۶_ دپردو ژبوله تسلطه خلاص دی .

۷_ ښکلا، اسانوالی ، اوریښتیاوالی په ښه بڼه په کې ځان ښکاره کړی .[1]

دفلکلورمعنوي او مادي ارزښتونه !

مادي اړخ ! اوس چې تاسو پوه شوئ چې فلکلور په اصل کې داولسونودعنعنو او عقیدوپوهه ده نودابه هم له یا ده ونه باسو، چې اولسي ادب دخلکودمادي اومعنوي اړخ ته په پاملرنې داولس دپوهانو له خوا په شعوري توگه رامنځته شوی بلکې عامووگړو رامنځته کړی . که مونږ فلکلورته بدوي یاکلیوالي ساینس ووایو هم سمه برېښي ، ځکه چې فلکلور داوسني ریښتینی او ریالستیکي نړۍ دفورم اوبڼې پېش گويي داوسنی پرمختللی نړۍ دپرمختگ فکرونه دخلکو په ذهن کې تداعي کړي که چېرته پخوانوکیسو او افسانوته ښه ځیر شو دا به ترې جوته

[1] ادب پوهنه ، سیدمحی الدین ((هاشمي)) داریک کتابتون ، کال (۱۳۸۰ هـ ش) ۱۰۸ مخ

شي چې په ربښتیاهم افساني او خیالي انګېرنې داوسني ساینس زیږنده دي . كه دیوان په افسانوكې له یوځاى څخه بل ځاى ته دسترګوپه رپ كې ځان رسوي یا كوم افسانوي اتل په یواځې تن له زروكسانوسره جنګېږي او دویښته په سوځیدوددیوانو او ښاپېرو حاضریدل دادهمدې زماني دالوتكې ، مبائیل ، انټرنیټ اوتوغندي پخوانۍ بېلګې دي ، چې داولسي ادب دمادي اړخونوكره او ریښتیني نماینده ګي كوي . په مادیاتو كې دسرچینې په استاځیتوب كار او زحمت دى كه كركیله ، تركاڼي او نورو جنګي مواردو كې راښكیلول دشفاهي ادب دریښتیني اولسیتوب تولنیز هدف دى .

زمونږ په پښتو ادب كې مادي اړخونه هم دنړۍ مترادف څكه دي چې دې كهول دمادي پرستوپر وړاندې خپل عكس العملونه ښودلي ، نو په همدې اساس يې خلک دې ته چمتوكړي ، چې دكركیلې زیار وزحمت او پوندګرۍ له لا رې ځان خپل هدف ته ورسوي ،چې ددې بېلګې مونږ په قبل المیلادكي لرو .

دپښتو او اریایانو په مشهور كتاب (ویدا) كې راغلي : پوه او دانشمندانسان تل په كرهڼه كې بوخت وي .

همدارنګه په بل ځاى كې وایي :

اى انسانانو ! دغنمو او نوروشیانو د كرهنې له پاره په سپاره ، ځمكه څیرې كړئ ، ښكلې اربې وچلوئ او ځانونه پرې وساتئ[1] په اوستاكې _ چې دپښتنو او افغانانو دعنعنو او مېتولوژۍ كتاب دى _ زردشت لیكلي ځانونه په كرهڼه او مالدارۍ تشویق كړى [2]

همدارنګه د تیرو اسلا فوپه څېر اوسني پښتانه هم دكرهڼې او زراعت له لا رې خپل دژوند ستونزې حلول غواړي لكه داژوندۍ بڼه :

شـــولې ټكومـــــه تـــــابه واده كـــــــــړمـــــــــــــه [3]

پـــــه خداى (ج) مې دې قسم وي پلاني ته به دې وركمه

همدا اوهمدي ته ورته بېلګې دپښتوادب په لمنوكې ځاى په ځاى لیدله كیږي .

---

[1] عبدالحى (حبیبي) پښتوادبیاتوتاریخ لومړى اودریم ټوک ، دانش خپرندویه ټولنه پېښور (۱۳۸٤ هــ ش) كال ٤۷ مخ

[2] همدااثر (٤۸) مخ

[3] محمد اسماعیل یون ، دپښتوشعرهندسى جوړښت ، دانش خپرندویه ټولنه ،(۱۳۷۷ هــ ش)كال ۱۲۹ مخ

ketabton.com - The Digital Library

معنوي اړخ : دادب آره موخه دخلکو او اولسونو روزنه او تربیه ده . که دهر اولس ادبیات وي دهم هغي ولس دمذهب او عقیدوي معنوي خصوصیاتوپه کړلېچونوکې خړوبیږي اوداولس له پاره دانساني ارزښتونودغوښتلو په موخه په تولنه کې رامنځته کیږي ، په پښتوادب کې هم په دې اړه ډېرې څرګندونې ځای په ځای راغلي که مذهب ، تاریخ ، اوکه حماسه ده دپښتوشفاهي ادب کې ورته پوره ځای ورکړل شوی دی . او د خپل اولس یې په دې برخه کې پوره روزنه کړې ده . راځئ چې وګوروچې په پښتوادب کې تر کومه حده معنوي څواک غښتلی دی . [1]

وعده او ژمنه په پښتنوکې تر هر څه لوړه اوستره پانګه ګڼل کیږي ، چې دلته همدااثر داسې راغلی :

یـــــــــــوه وعـــــــده را ســـره کېـــــــږده
چې د صراط په پله به یوځای سره ځونـه

ددې ترڅنګ چې پښتانه ځوانان څه ووايي پښتنې پېغلې هم دخپل ولس ځوانان د کار په مرحله کې تاند اوهاند لیدل غواړي اوداسې هیلې څرګندوي :

سپــــوږمـــی څـــرک وهـــه راخـــېـــــژه
اشنـــا دګـلــــــولـوکـــوي ګـــوتـــې ربیینـه

حماسه دپښتنې کلتور په ختّه کې داسې اخستل شوې چې لکه روح او جسم . کوم شی چې دپښتو ادب ګاڼه ګڼل کیږي هغه همداحماسه او ویاړنه ده ، چې دوطن پرستی خوند په کې غالب دی . ددې په دلیل مونږ دمېوندحماسه لرو چې :

کـــه پـــه مېـــونـــد کـــې شهیـــد نـــه شوې
خداېـږولا لیـه بې ننګی ته دې ساتمه[2]

همداسې که تاریخونوته مخه کړوپښتواولسي ادبیاتو په هکله پوره پانګه لري ، دابېګه :

عبـــــــــدالرحـمــــــــانـــــــه زوروره دشاغاسي کلا دې ولې

---

[1] اریاناد ایرت المعارف ، (دربم جلد) پښتوټولنه ، کال (۱۳٤۳ هــ ش)
(۲) دهېوادانټرنیټي پانه ____________________ Hiwad .com

ketabton.com - The Digital Library

ورانولـه

یـــــــا :

خــــــانـــــــه راځـــــــــه دلـــــــــــبره

ډکــــــــي لا رئ د جنګــــو لنـــدن تــه ځینــه

دجنـــکـــــو قــــد ر یـــي کـــم کـــــــــړ

امان الله تــه دې خدای (ج) لونې ورکوینـه[1]

لنډه داچې دپښتو اولسي ادب له هره پلوه خورا بډای دی هیڅ داسې اړخ ترې نه دی پاتې ، چې د ټولنې پوري اړه ونه لري .

دویمه برخه

دپښتو اولسي ادبیاتو وېش :

په نړئ واله کچه د فلکلور په هکله ډېرې وېشنې راغلي ، خو مونږ ترې یو انتخابوو اوورسته خپلو پښتو ادبیاتو ته د کره کتنې پام ور اړوو .

فلکلور درې برخې لري : [2]

۱ _ شفـــــاهــــي فلکلور

۲ _ غیر شفاهي فلکلور

۳ _ نیم شفـاهـي فلکلور

۱ _ په شفاهي فلکلور کې : محاورې ، متلونه ، سندرې ، چېستانونه ، فکاهیات (ټوکې) دودونه ، موسیقي ، سیمه ایز خواړه سیمه ایز ادب .

۲ _ په نیم شفاهي فلکلور کې : خرافاتي عقیدې ، سیمه ایزې لوبې نڅاوې او

---

[1] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۲) مخ

[2] دبېنوا انټرنیټي پاڼه Benawa . com

ketabton.com - The Digital Library

نور راځي[۱]. په عمومي تو ګه ادبيات که دهرې ژبې وي په منظومو او منثورو وېشل کېږي همدا سې د پښتو اولسي ادبيات هم په ادب وېشل کېږي .

منظوم :

پښتو منظوم شعرونه بيا په دوه بر خو وېشل کېږي :

الف : عامې اولسي سندرې يا شعرونه ، ب : ځانګړې اولسي سندرې

الف : عامې اولسې سندرې هغه دي چې ويناوال يې معلوم نه وي ، لکه : دميند و سند ري ، دماشومانو سندرې ، منظوم چېستانونه ، داتڼ نارې ، سروکي ، لنډۍ ، د نکلونو نارې ، کاکړۍ ، تاريخي نارې ، منظوم پالونه ، منظوم متلونه ، ښځينه سند رې ...

يادونه : مونږ منظوم شفاهي ځکه وايو چې قافيه او رديف لري او منثور شفاهي ځکه وايو چې دنثر په قېد موجوددي ، داددې دليل نه دی چې ګواکې په ليکنۍ بڼه په اولس کې شته .

دمنظوم اولسي ادب ژوندۍ بېلګې او محتوا :

۱_ دميندو سند رې (أ لا هو) : (LullaBy)

هغه اولسي سندرې چې ميندې يي دماشومانو د اوده کېدو پر وخت دکرارولوپه موخه وايي . ماشوم په غېږ کې داچولو پر مهال په ورو، ورو ټپوي او ورته دأ لا هو د غږ په بد رګه داسند رې واي : داسند رې دمور د احساساتو اوعا طفې دسپېڅلتيا ځرګند ونه کوي ، خو په ځينو أ لا هو کې دخور جذبات هم ليدل کېږي ، ځکه چې دکوچني په روزنه کې خور هم پوره ونډه اخلي .

په أ لا هو کې دماشوم دراتلونکي لپاره دعاګانې ، دخپلو او پردو دستاينې

---

(۱) ادب پو هنه ، سيد محی الدين هاشمي ، داريک دکتابتونونو اداره ، کال (۱۳۸۱ هـ ش) ۱۰۵ مخ

ketabton.com - The Digital Library

اوویاړنې په ساده اوغیر فني تکتیک سره په کراره کراره په یو خاص سند ریزوزن اوو زم ویل کیږي چې یو ځانګړې او خوږ تاثیر لري ، دا بېلګه یې رااخلو :

أ لا هـــو شــــه أ لا هو شــه . زمـــــــــــــاجـانــه أ لا هو.

پلا ر دې تلی دی په جنــګ . دوطــــــن په نــامــو ننــګ

یـوټوپـک پــه غـــــــاړه . بلـــــــه ښه توره په څنګ

ګټــــي تــاتـــه بــه پېښتـو.أ لا هــــو شــــه أ لا هـــــو

خــوب دې درشــي په لېمــو زمـــا جـــانــــه أ لا هـــو[۱]

د میندو سند رې په بېلا بېلو ډولونوله میندو له خوا ویل کیږي .

دماشومانو سند رې :

دماشومانو سند رې ماشومان په لوبو اوتفریحی حالت کې لولي ، یا دمشاعري په ډول دي اویا هم دا سند رې په یوازې توګه ماشومان وایي دا سند ر ې او شعرونه هم په ساده ډول او درواني نګه محاورې په چوکاټ کې ویل کیږي . چې دلفظ او لفاظی جنبه یې دمحتوا په پر تله قوي وي . دماشومانو سند رې دقافې او ردیف د سمبښت په موخه بعضې وخت هیڅ تسلسل (لفظي او معنوي تړاو) نه لري .

دماشومانو سند رې خورا ډیرې دي . چې ځیني یې دادي :

اکـــــو بکـــــو ســـــر سینـــدکــــــو

ابـــــاسیــــــن څپــــې څپـــــــې

غـــــوامـــــې لا ړه پــــــه رمبـــــــې

په میدان کې دوه هیلۍ دي دواړه ګوتي خوځوي .

×××

همدارنګه بله بېلګه :

چـــرګــــه مـــــې نـــــاجـــــوړه ده

بـــانـــــه مـــــې ورتـــه جـــــوړه ده

×××

[۱] ففـلیـات (ادبي اصطلا حات) ۵۸ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

ډم ډم دچـــــــــــــرګ واده دی
چــرګ پــــه لا ره کــــې بیـــده دی
×××
ځـــــئ چــــې ځـــــوکـــــو روتـه
مـــرغـی ولا ړې چـــــولــــــوتـــه [۱]

منظوم چیستانونه (پوښتنې) :

پوښتنې نظمونه اکثره د کوچنیانو او ځلمیانو له خوا پخپلو مجلسونو کې ویل کیږې او یو بل ته یې وړاندې کوي دې ډول ادب سره دماشومانو ذهنونه او قریحې پیاوړې کیږي چیستانونه د معما په ډول ګونګه بڼه لري ، خو د ځینو قرینو له مخې یې د پېژندلو او ځواب را ایستلو لا رې اسانه کیږي ، لکه :

لـــه پاسه راغی سور بـلـــــوخ	
اغوستی یې دی پنځه پنځـوس	× پیاز ×
وچ کـلـک لـــــه کــــولمـــو ډک	× کټ ×
زمـــــا سپینــــــه کـــــــوټـــــــــه	
نــــه یــې لا ر شتــــه نــــه کــوڅـه	× هګی ×
ســــل خـــــولـــــــې لــــــري	
نــــه ګېــــډې نــــه کـولـمې لري	× غلبېل ×
ســــوردې سنـــــــد وخـــک دی	
لـــــــه ســــــرو غمیـــــو ډک دی	× انار ×
نــــه یـــې پښـې شتـه نـه لا سونه	
یـــوکـــامـــــان وهــــــي ټــــوپونـه	× پنډوس ×

[۱] دکوچنیانو ادبیات ۱٦۱ مخ

ketabton.com - The Digital Library

جــيـنـــجــــړ تـــاتــه جينـجړ مــاتــه
جــيـنـــجــــړ وخــاتــه اسمـان تــه ×لوړى ×[١]

داتڼ نـارې :

داتڼ نـارې لـكـه لـه نـا مـه څـخـه يې جوتيږي يوازې پـه اتڼ کې ويل كيږي پـه ناستې اوبې لـه اتڼه نـه ويل كيږي او كـه وويل شي خوند نـه كوي . ښځې هم پـه خوښيو كې اتڼ كوي او نـارينـه و داتڼ نـارې ښځې هم پخپل اتڼ كې زمزمـه كوي ، خو ښځې بيا ځانته بېلې داتڼ نـارې هم لري . داتڼ نـارې پر ډول ډول او بېل وزن داتڼ چيانو لـه حركاتوسره سم ويل كيږي ، لكـه :

ښـــابـستــې كــــه ستـــا رضــا ده
ستـــــا دقـــام بــــدي پــر مـا ده[٢]

يـــــــــــــــا :

زمـــــــا ، زمـــــــا شپـــــــرينـــــــې
وكـــــــړه اداشــــپـــــريـــنــــــــې

د اتڼ نـارې دمحتوا لـه كبله زياتره وخت عشقي بڼې لري ، خو حماسي نـارې هم شته ، مثلاً :

غـــــازيــــــان كــــــړي اتــــڼـــونـــــه
درتــــه خـانـدي غرونـه ، غرونـه
غـــــازيــــــان راغـلــــه جــــوپـــــې
پــــرې شيـنـــدي جــونـــه گلـــونـه

سروكى :

[١] دكـوچنيانـو ادبـيـات (١٦٧ _١٦٨ مخونـه)
[٢] دپـښتـو شعر هـنـدسي جوړښت (٩٩) مخ

ketabton.com - The Digital Library

يو داسي اولسي نظم دی ، چې په ټوله پښتونخواکې د پښتو په منځ کې ډېر مروج اودود لري په سروکي کې دپښتني دود ټول مضامين دلنډيو په وراچولو ځايږي ، سروکې تاريخې ، عشقي او اخلا قي جنبه لري . اکثره عشقي سروکي دښځو له خوا لوستل کيږي ، چې په لا ندې ډول دي .

تاريخي سروکي :

خـــــانــــــــه راځـــــــــه دلــــبـــــــره .
ډکــې لا رئ دجينــکو لنـــدن تــه ځينــه
دجينـــکو قـــــــدر يــــــې کــــم کــــړ .
امان الله ته دې خدای (ج) لوښې ورکوينه
خـــــانــــــــه راځـــــــــه دلــــبـــــــره .
ډکـې لا رئ دجينـــکو لنـــدن تـه ځينـــه
× × ×

عـــبـــــــدالــــــرحـمــــانـــــــه زوروره
دشـــــاغـــاســـي کـــلا دې ولـــې ورانـــولـــه
دپښـتـنـــــولا رې شـــــــوې بنـــــــدې
دې انگريزانو په مونږ ډيروکړل ظلمونه

عـــبـــــــدالــــــرحـمــــانـــــــه زوروره
دشــــاغـــــاســـي کـــلا دې ولـــې ورانوله .

اخلا قي سروکي :

زويه بيـــــدارشـــــــــه
په مينه ښکل کړه دخپل مور او پـلار لا سونه .
کـه نيک مرغي له خدايه غـــواړي
د مشر منه او په کشر کړه رحمونـــه
زويه بـــيـــــدارشــــــه
په مينه ښکل کړه د خپل مور او پلار لا سونه .

ketabton.com - The Digital Library

عشقي سروكي :

اوبـــــــه دې وريـــــــــــنـــــــــه

پاســه لا لـيــه مـــازيـگــردی اوبــه دې وريـنــه

مـــنـــــگـــــی پـــه ورو ، ورو ډكــــوه نـــــو

اوبـــــــه دې وريــــــــــنـــــــــه

چـــې مـــې لا لـی لـــه خـوبــه پانه سـي مـينــه

پـــاســه لا لـيــه مـــازيـگــر دی اوبـه دې وريـنــه

لنډۍ (ټپه ، مسره) :

لنډۍ داسې يو منظوم شعري فورم دی چې پرته په پښتو ژبه کې نور په هېڅ يوې ژبه کې نه ليدل کيږي . لنډۍ دفورم له مخې خوراکوچنی ، خو دمحتوا له مخې ډېر دروند معنوي بار ليږدوي ، لنډۍ په پښتوژبه کې ډېر لر غونی تاريخ لري . هغه وخت چې اريايانو دکوم ځانګړي مطلب او موخې له پاره ګلان ريبدل اوله شيدوپې کيدای شي کومه مخصوصه دواء جوړېده نو دا خبره په دې ټپه کې ښه جوته کړې ده .

سپـــوږمـــی څـرک وهـــه راخيـــژه

جانان دګلو لو کوي ګوتې ريبينـــــه

دلنډيو فورم له دوونيم بيتو څخه جوړدی ، لومړی مسره يې (۹) څپې اودويمه مسره يې (۱۳) څپې ده .

پـــــاس پـــــه کـمـــــره ولا ړه ګـــلـــــــه

نصيب دبل شوې اوبه زه درخېژومه

× × ×

پـــه کشمــــالـــو کـــې مـې حـلا ل کړه

چې جنازه مې ښاپيري اوچته کړينـه

× × ×

سپـــوږمـــی تــاتـــه دې ســـــلام وي

ketabton.com - The Digital Library

تــا بــه زمـا جـانـان تـه ډېر كتلې وينـه

چاربيتې :

داهم دپښتو منظوم ادب يو داسې فلكلوريک ژانر دی چې اوږد او سندريزه جنبه لري د مضمون له پلوه هر اړخيزه مضامين ليږدوي چار بيتې په اولسي ادب كې خورا مشهورې منظومې دي . دچاربيتي هر بند له څلوره مسرو څخه كم نه وي ، خو اوږده موضوع بيانول ددې فورم ځانګړنه ده چاربيته كيدای شي چې هر څو بنده ولري . راځئ چې د چاربيتې يوه بېلګه دلته راوړو :

دپښتنې پېغلې له خوا

نـــــاستــه يم دفـكر پــه تـال زانـگم چېـرتـه يـــار گورم
زه مستـــه ليـــلايم ستـــرګـي اچـــوم خـريـــدارګــــورم

× × ×

نـــــاستــه يـم دفـكـر پـــه تـال زه نېشـــه دبې ننګـويـم
تـــېـــرشـو پېغلتوب رابـانــدې ونـــه دلـونـــګـــو يــم
يــم پـــه عطـرو وتــره ګـوښـه نـاستــه لـه بې نـنـګـــويم
ځان له دمجنون پـــه شان په صدق كې دلـدار ګــــورم

× × ×

ســـــره لـمبــــه داور دعـــــاشـقـی مــې پـه بـدن لـګـي
ستــا دخـولـې خبــرې ځــكــه ما بـانــدې مـلـهـم لګي
غـوڅـو پـرهـرونــو تـــه پـتـی پـــه څــــو رقـم لــګـــي
ستــــا رنـــګـــارنــګ خـنـــدا ډول او سنـــګـــار ګـــورم

× × ×

نـــاز بـــه پـر هـغــه وړم چې غــيـرت پـه روح او تن لري
شـــــوق دازادی دويـــنـــــو دادســـره كـفـــن لـــري
زه بـــــه دهـــغــــه شـــم چــې دې مـيـنـه پـه وطـن لـــري
سپينه خوله به وركړم چــې دی راشــي ورتـــه لارګورم

× × ×

سپينه خوله مې ستاده،غير غماز ورته راتلی نه شي

ketabton.com - The Digital Library

دې بـــاغ د تــوتيـــانـــو تـــه تېــوس او زاغ کتی نــه شي
تـــاوتـــرې نــــه زمـــری گيـــدړان ورتـــه ختـــی نـــه شـــي
زه حـضـرت ولـي يــار دوطـن زلـمـی نـامـدار گـورم[1]

× × ×

(الف) منظوم متلونه :

متل د مشرانو هغه سپېڅلې په تول پوره دمعنی نه ډکه او لنډه جمله ده چې زمونږ دپښتنې اولس دژوند او ژواک اخلا قي استازيتوب کوي . که دنورو اولسي شاعري او فلکلوريک ادب ليکوال او ويونکی يې نه دی معلوم دټول ملت گډه شتمني ده .

تل په لنډ بحر او سېلاب کې ستر مفاهيم او معنوي ځواک ليږدوي متل خورا فصاحت او بلا غت لري . هم موزون وي او هم روان په متل کې هره جمله او تر کيب دانساني ژوند دبېل بېل اړخ سره تعلق لري دپوهې معقولې او په تجربواستوارې نکتې په کې پرتې دي لکه :

۱- چـــې ښـــــه کـــــــرې
هـــغـــه بـــه رېـــــبــــــې
۲- چـــې ښـــه تـيـــار دي
هـــغـــــــــه ديــــــار وی
۳- بـدخـوی چې زوروور شي
نـو عـقـــل مـــرور شـــــــي
٤- ژرنـــده کـــه د پـــلار ده
خـــــــــو پــــــــه وار ده

(ب) خاص منظوم اولسي ژانرونه :

داهغه ژانرونه دي چې د اکثرو ليکوال معلوم وي ، په دې کې ، غزل ، څلوريځې ، داستانونه ، مقام دوه ايزې او داسې نورراځي . دلته دا پوښتنه پيدا کيږي

---

[1] پـښتـانـه شعرا ، عبدالله بـختـانـی ((خدمت گـار)) دريـم ټـوک ، دولـتـي مطبعه ، کـال ( ) ۲۲۵ مخ

ketabton.com - The Digital Library

، چې نيمه عروضي (ديواني) منظومې دي ؟ ځواب به مو داوي ، چې په پښتو اولسي ادب کې پورتنۍ ذکر شوې منظومې په اولسي وزن او څپو برابرې دي . ځکه يې خاص اولسي منظوم ژانرونه بولو . اوس دهمدې منظومو بېلګي رااخلو :

غزل :

اولسي غزله څه په بل ډول وي ، چې دعروضي غزلو سره کاملاً توپير جوت دی .

مثلاً :

يـــار چـې جـلا شـي خلكو دادی پېغور

لـکـــه يـعـقـوب ورپسې شـومه شوكور

کـلــــــه بـــــه راشـــــي دلـــبــــر   چـــــې پـــــه

خـــنـــــــداشـــــي دلبـر تـر جـار بـه کـړم سـرومـال کلی وکور

مــيــنـــــــې ديــــار کــــړم رنـځــور

احـــوال مــــې دي دمـنــــــصـــــــور   نـشـتـه ثاني دې نـورتـه يې غمـخـور

اخـر يــې تـن شـوکـبـاب د عشـق پـه اور   بـندي دزلفو په دام پروت دی نسكور

حـــبــيـــب الله دی غـــــــــــــــــلام   غـــواړي

دســــــــرولـــبــــــــو جـــام

مقام :

مقام هم داولسي غزل په څېر خورا ساده او عام فهمه پښتنی ژانر دی ، چې دداستان او غزلو څخه مخکې يا په منځ کې ويل کېږي .

لکه :

دکـم اصـــلو لـــه يـاری نـه واخـلـــه لاس

مــه غـولـېږه دهـغــو پــه تـش لـبــاس

دکــم اصــلو يــارانــه دخره سـورلي ده

عاقبـت بـه دې په كنده کړي راخـلاص

ketabton.com - The Digital Library

کــه اصیــل سره دې لړه نیـکي وکـــړه
شــامــدام بــه درنــه گرځي کوزو او پاس
لـــه کـــم اصـــلـونـه وفاكلــه مونده شـــي
دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې لــه لـرې نـه يـې گـورې ورنــه تښـته
گلسـتــانـــه ورســـره مـــه کــوه بــاس[۱]

ځلوريځه :

نــظـــر مې وکـړ کــون ومــکـــــان ته
دې کښتې، پورته ځمکــه اسمـــان تــه
ځـــه چــې لیـــده شو ، یـــوازی دی و
شتـــون دذات دی گـــوره جــهـــان ته [۱]

(ملا احمد قندهاری)

چاربيته :

هغه اولسي ژانر دی ، چې بيتونه يې له ځلورو مسرو كمه نه وي . په چاربيتو کې هرډول مضامين ليږدول کيږي . اولسي چاربيتې د دېواني چاربيتو په پرتله ډيرې سندريزې دي ، دبرهان الدين ننگرهاري دا چاربيته دبېلگې په ډول راوړو :

سپـيـن جبيـــن دی نـورانـــي مـاه تـابـان دی
دښــایست شـغلې تــرې خیـژي پـه هر لورې
تور کاکل دې په سپين مخ گل دريحان دی
اتشـــي پیـــزوان دې تـــل پـــه لبـــو ښـــودي

[۱] دپـښـتـو شعر هـنـدسي جوړښت . (۱۱۷) مخ
[۱] پـښـتـانـه شعرا دوېـم ټـوک . ٤٨ مخ

ketabton.com - The Digital Library

×××××

سپیـن جبـیـــن دې نـوراني شغلې دلمـر کا
دښـــایست دې پـه تمـام جهـان کـې نوم دی
ټول صورت دې خوشبويي دمشک عنبر کا
نـــه پټـېـږي شـان و شـکـل دی مـعـلـوم دی
ښـاپـېـــــرۍ تـول ننداری ستــا د ذيـور کا
دبېـلـتـــون دلا سـه تـل مـيـن مـظلـوم دی
دمــجنــون پـه شـان مـې سـر پـه بیـابـان دی
پېـغـــامـونـــه تـل راځــي داسـتـــادلـــورې

×××××

د مجنـون پـه شانې ګـرځي واخله لا س له ما
نـــه جــــوړېـــږي ستـــا شـرۍ زمـا لــه شالـه
تـــاتـــه شـــاتـــه غـلامـان په دردی خاص زما
ښـــه ښـکـــاري هـــــر ســــړی دخپلـه سيالـه
قـرار کښـېـنـــه نـور هېڅ مه کړه التماس زمـا
هـــرچـــې ځـــای هـــره مـرغۍ لـه هره ځالـه
نـــزديـکت زمـــا او ستـا په رښتیا ګران دی
ستا په شان دی ماته نور هیڅوک نه ګوري

×××××

نـزدیـکت کـومـه ستـا ، پـلـو پـه ژونـد یمـه
کـــلـــه تمـــه قطــع شـــي، دعـــاشـقـــانـــو
ستـــا دمیني پــه اور سوزمـه ، دردمند یمـه
زورولـــــی یــمـــــــه ډيـــر ســتـــا غـمـــازانـــو
لـــه بـاقــي عمر نه خوښ د مرګ په بندیمه
چـې پــه ستـرګـــو نـــه وينـــم وردخـــوبـــانـــو
هـــــر عـاشـق ته جدايي تــه مرګ آسان دی

ketabton.com - The Digital Library

ما دعشق کتاب کې لوستی دغه تـور دی

×××××

هر عـاشــق تـه جدايي لـه مـرگـه سختـه ده
پـه رښتيـا سره ، چې زړه کې صادقان دی
پـه نـصيـب کـي ورتـه ، ليـکه دادوختــــه ده
تـقـديـري کـارونـه کـل د پـاک سبحـان دی
دمينـــو دونـيــا گـی ډيــره بـدبـختـــــه ده
شپـه او ورځ دعشـق لـه درده ، پـه گريان دی
((برهان الدينه)) سرومـال دی دجـانـان دی
کـه څـه هم جانـان دی ځان لـه تانـه ژغوري [1]

×××××

داستان :

داستان د اولسي ځانگړو سندرو د يون ځانگړي فورم په تو گه دشکل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سکښت او بېل جوړښت لري . او د اولسي ادب هرڅيرونکي په دې پوهيږي ، چې زمونږ اولسي ادبيات دمضمون له پلوه زمونږ د اولس دقامي ژوند هنداره ده او د شکل له پلوه زمونږ دژبې خاص ملي اهنگونه دي ، چې زوړ اريايي اساس لري او پښتانه مجلسيان يي په ځانگړي وزن او خاصه لهجه وايي . داستانونه هم د اولسي خاصو سندرو د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او لومړي ځل ويلو اوځای او نېټه يې معلومه نه ده . بوازې د داستانونو هغه ببلگې ، چې د پټې خزانې په واسطه لا س ته راغلي څلورسوه کلن عمر لري په پټه خزانه کې دحافظ عبدالطيف اڅکزي د (سوی او اوبښ) فولکلوريکه کوميډي ، انتباهي داستان راغلی ، چې دلته يې يوکسر او يو بند راوړو :

---

[1] پـښـتـانـه شـعـرا دوېـم ټـوک (۸۷) مخ

ketabton.com - The Digital Library

غوړ ونیسئ یارانو داوښ اوسوی قصـه سوه

خورا ډیره خوږه ســـــــوه

یو سوی د اوښ اشنا ســو

بې حده یې همـــرا ســو

یاري به یې کوله یوله بله یې یارانــه ســـوه

خـورا ډیـره خـوږه سوه[۱]

علی حیدر ((جوشي)) د داستان دابېلګه :

عزرائـل (ع) راغـی تـرنـبـي اخـرزمـانـه

روح راکړه مـهـربـانـه سرداردمدینـــــی

عــزرائـــــل (ع) راوړداپـیـغـــــــــام

رســول (ص) تـــه ودرېـد لاس پـه نـــام

خـدای (ج) پـــه تـاوایـــې ډیـر ســـلام

پس لـه سلامـه دې سفر دی لـه دنیانــــه

روح راکړه مـهـربـانـه سردار دمدینــــی

درېمه برخه

شفاهي (منثور) اولسي ادبیات :

اولسي ادبیات هغه دي ، چې رامنځته کوونکي یې معلوم نه وي . لنډۍ خوږې او پخې وېناوې دي چې داولس په زړه کې رامنځته شوي دټول اولس ګډ مال

[۱] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۱۲۳) مخ

ketabton.com - The Digital Library

دی . خوله په خوله ، سينه په سينه له يوه نسله تربل رانقل شوي . [1]متلونه اصطلاحات ، چيستانونه ، سترې مه شي ، ټوکې ټکالې ، دعاوې اوخيراوې کړنې ، او انگېرنې او داسي نور په شفاهي (منشور) ډول په اولس کې موجودې وي .

منثور متلونه :

دمتل تعريف مخکې په منظوم متل کې راغلي ، دمنثور متل مهمه ځانگړنه داده چې د منظوم په پر تله دخلکو په خولوکې کم استعماليږي .

ژوندۍ بېلگې يې دادي :

که غر لوی دی په سر يې لا رشتــــه .

لمـــر پــــه ددوگـــوتـــو نـــه پټـېــــږي .

اخـتــــر پټ مـبـــــره نــــــــــــه دی .

دنــــن کـــــــار سبــاتـــــه مــــه پريږده .

دکـبــــر کـــاســـــه نســــکـــــــوره ده .

لـه پيتی نـه سوې غوښه ښه لگـي .

پوښتنې يا چيستانونه :

چيستانونه اکثره دکو چنيانو پورې اړه لرې او د خپلو مشاعرو او مناثرو په ترڅ کې يي وايي . لکه :

داڅـــــــــــه شــــــــــــــی دی ؟

چې سهــار پـــه څــــلــورو پښو

غـــرمـــــــــه پـــــــــه دوه پـښو

اوماښام په درې پښو گرځـــي .

ځواب يې داسې دی :

- ماشوم توب .
- ځلميتوب .

---

[1] ادب پوهنه ، سيدمحی الدين هاشمي ، داريک کتابتون ، کال (۱۳۸۱ هـ ش) ۱۰۸ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

- او بوډاتوب .

ټوله شپه ګرځي او بېګا ته يوه روپۍ ځای نيسي .

((امساء))

لاسـونـه لري پښې نه لري .
تـــن لـــري ســـرنـــه لـــري .
غوږ لري اوريدل نه کوی .

((کميس))

کږنې او انګېرنې :

دا ښکاره ده ، چې فولکلوريک موادد کرونولوژۍ او سوسيولوژۍ دڅېړنو له مخې دارزښت او اهميت وړ ګڼل کيږي داځکه زيات فولکلوريک مواد نه يوزاې دا چې رياليستي بڼه لري ، بلکې ډيوې ټولنې دفرهنګ او کلتور معيار دټاکلو له پاره ديوه واحد په توګه ګڼل کيږي .

ددغو لنډو ټکو پر بنا زمونږ په ټولنه کې کرکې ، کږنې که څه هم د خرافاتو له جملې به شمېرل کيږي ، خودا چې په دې کې زمونږ د اولس دکلتوري او فرهنګي ژوند بېلا بېلې خواوې ترې څرګنديږي څېړل اوراټولول يې ضروري کار ګڼل کيږي ، دا به سمه وي . چې کرکې به عيني ، منطقي او علمي بنسټ نه ګڼل کيږي ، خو دا چې اولس او بانده والو کې ديوې پښې دمخنيوي له پاره دځان ساتلو په عرض تر سره کيږي په درنښت ورته ګوري دساري په توګه دچاچې دښي لاس ورغوی وتخنيږي خوشحاليږي او داسې داسې انګيري چې پيسې او شته به په لاس ورشي . اوکه چپرته دچا کيڼ لاس وتخنيږي ، نو داسې انګېري ګواکې شته او دولت ورڅخه تلوني وي .

له دې کبله ويلای شو [1]، چې ددغو فلکلوريکو موادو اهميت او خوند په دې کې دی چې داولسونو دوکړوتر منځ يې لرغونی او پخوانی ماهيت او بڼه ساتلې ده ،

---

(۱) دپښتو ځينې فولکلوري روايات : سرڅيړونکی : علی محمد((منګل)) ازهر خپرندويه ټولنه کال (۱۳۸۵ هـ ش) ٦٠ مخ

ketabton.com - The Digital Library

ددې له پاره چې موضوع ښه روښانه شي يوبل مثال هم راوړو :

کړنه :

کله چې کينه سترګه په رپېدوراشي ، اولس داسې انګېرنه کوي ، چې يوڅه بد پيښېدونکي دي اوداخبره په ننګرهار او کوز ه پښتونخواکې دودلري .

انګېرنه :

که چېرته په (چايوو) کې دچي شمې نېغه نېغه تاوېږي ،نو داسې انګېرل کېږي ګواکې ميلمه راځي .

يا داوبو پېرخ کول . او يا هم د اوړو اغږلو کې د اوړو څخه غږ پورته کيدل .

همدارنګه که د چا په خواکې يو بل کس خپله ستوماني وباسي يا خوله وازى وکړي ، نو په مشرقي اولسونوکې داسې انګېرنه کېږي ، چې خپله ستوماني يې پرما راواچوله (۲).

سترې مه شي :

د اسلام دسپېڅلي دين په راتګ سره په افغاني ټولنو کې د سلام اچونې عنعنه راګډه شوه ، دمذهبي دعايي او عظمت له کبله يې په اولسونو کې ډېر ژرځای ونيو .

ددې تر څنګ په افغاني ټولنو کې داسې اولسي روغبړونه په ښکلو ښکلو وزنونو او بنو دود لري چې دډېر صميميت له کبله په عادي وخت کې دملګرو او عامو وګړو ترمنځ استعماليږي . په عادي او عمومي حالا توکې دمشرانو او کشرانو تر منځ د (سترې مه شي) اصطلاح استعماليږي . چې سترى مه شې ، سترى مه شې ، .

دراتګ پر مهال پخير راغلاست ويل کېږي . او هر کله چې له لېري ځای څخه يو پر بل سلام اچوي ، نو د (ښه چارې) غږ پرې کوي . په مقابل کې ورته لا ندې ځوابونه ورکول کېږي .

---

(۲) اولسي را ټولونه .

ketabton.com - The Digital Library

_ تـــه (تـــاســو) ستړي مـــه شـئ !

_ مـــــنــــنـــــــه / مـــهـــــــربـــاني !

_ ژونـــــــــــــدى اوســـــــــــــــى !

_ دښه چارې پر وړاندې ښه چارې .

کیسې او افسانې

:

کیسې او افسانې د فلکلوریکو ادبیاتو یو داسې مهم اړخ په غېږ کې نیسي ، چې د اولسونو او خلکو دمعنوي او مادي اړخونوانځورګري . کوي کیسې او افسانې د ټولنیز ژوند معنوي هنداره ده . د پښتو ادب اولسي کیسې او افسانې ، عشقي ، حماسي ، او روزنیز مفاهیم پخپل ځواک د خلکو ذهنیت ته ورلیږدوي . همداکیسې او افسانې دي ، چې دپښتنې ټولنې دود ، عنعنه ، کولتور او د فرهنګ استازیتوب کوي ، لکه د ادم خان او درخانۍ کیسه ، دیوسف خان او ګلمکۍ کیسه ، دمومن خان او شیرنۍ کیسه . .. په فلکلوریک ادب کې دمنشور شفاهي ادب خلا ورډکوي .

(پایله)

ketabton.com - The Digital Library

له دې ليکنې څخه زمونږ اره موخه او هدف دادی ، چې پښتو ادب او دپښتو اولس ټول معنوي ارزښتونه خوندي وساتل شي . او د ليکنې منځپانگه او نتيجه داده چې پښتو اولسي ادب دپښتنې کلتور ريښتيني هنداره ده . او دې اولس دژبې ، عنعنی او ميتولوژۍ نماينده گي کوي . اولسي ادب دخلکو دروان او اروا پوهنې انځور تمثيلوي او په پيداگوژيکې جنبه خپل اولس دښووني او روزنې دگرکې په فکري لحاظ روزي . فلکلور زمونږ د تاريخ ژوندی کوونکی عنصر دی . افسانې ، متلونه ، او منظوم اولسي ژانرونه ټول معنوي ارزښتونه پخپل غيږ کې رانغاړي . چيستانونه دماشومانو ذهنونه پياوړې کوي ، دود او انگېرنې داولس سوچه او نگه تومله په خلکو کې ساتي .

لنډه دا چې فلکلور داولسونو او پر گنو تولنيزه هنداره ده . داوسنۍ پر مختللې نړۍ د پر مختگ تاداو په پخوايې او لرغوني فلکلور کې ايښودل شوی او دريالیزم بنسټ او سر چينه همدا اولس او اولسي ادبيات دي .

کتاب ښود (ببلوگرافي)

١- ختک ، فضل مير ((ادبي اصطلاحات)) پښتو اکيډمي کال : (١٩٩٩ م) .
٢- هاشمي ، سيدمحی الدين ، ادب پوهنه ، اريک کتابتون ،کال (١٣٨٠ هـ ش) .
٣- حبيبي ، عبدا لحی ، پښتو ادبياتوتاريخ ، لومړی او دويم توک ، دانش خپرندويه تو لنه ، پېښور . (١٣٨٤ هـ ش) .
٤- يون محمد اسمعيل ، دپښتوشعر هندسي جوړښت ، دانش خپرندويه تولنه ، کال (١٣٧٧ هـ ش) .
٥- اريانا دايرة المعارف (دريم جلد) پښتو تولنه ، کال (١٣٤٣ هـ ش) .
٦- هېواد انترنيتي ويپانگه ⟸ Hiwad@yahoo.com :

ketabton.com - The Digital Library

۷- بېنوا ويپانګه ⟸ : Benawa@yahoo.com

۸- خدمتګار ، عبدالله ((بختانی)) پښتانه شعرا ، (دويم ټوک) دولتي مطبعه ، کال (.)

۹- منګل ، علی محمد دپښتوخپښي فولکلوري روايات ، ازهر خپرندويه ټولنه کال (۱۳۸۵هـ ش) .

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English